

причетність польських князів до загибелі їх руського родича. Зрештою, однією з найактивніших ініціаторів побудови кляштору у Завихості була також мати Саломеї, Гримислава, двоюрідна сестра Романа Мстиславича. Длугош із цього приводу писав: “Гримислава, невіста побожна, своєю намовою також спричинилася до закладни кляштору у Завихості, померла, і у кляшторі Завихостеськім була похована, проживши в удовиному стані тридцять два роки”¹⁷.

Таким чином, ряд фактів опосередковано засвідчують можливість заснування монастиря у Завихості на знак покути провини краківсько-мазовецьких П’ястів за загибель поблизу цього містечка володимиро-галицького князя Романа Мстиславича.

Андрій Петрик

ПРО ФОРМУВАННЯ БОЯРСЬКИХ РОДІВ У ПЕРІОД КНЯЖІННЯ ДИНАСТІЇ РОМАНОВИЧІВ

Історія боярських родів Галицько-Волинського князівства в науковій літературі детально не розглядалась, передусім через бідність джерельної бази. Дослідники здебільшого лише повторювали літописні згадки про існування таких родів, як Арбузовичі, Молибоговичі, і Домажиричі, принагідно торкаючись питання про походження окремих бояр чи значних родів¹. М.Грушевський вказує на практику тримання посад “з діда-прадіда”, тобто про їх спадковість. Він виділяє рід боярина Доброслава Судича, вважаючи, що його батько міг бути дрібним судовим урядовцем, а дід священником². М.Дашкевич, підтримуючи цю думку, згадує боярський рід Волдрисів. Він наголошує на існуванні боярських фамілій та практики називати людей за прізвищами, оскільки видатні бояри були, на його думку, настільки відомі, що літописець не мав потреби згадувати їх по-батькові. Протилежну думку висловив В.Антонович, котрий вважав, що не можна вказати серед бояр два-три покоління, а одне ім’я з’являється на сторінках літопису лише раз і зникає, не передаючись з роду в рід. (Д.Зубрицький взагалі заперечував існування боярських родів)³.

Аналізуючи літописні та актові матеріали XII–XVI ст., що стосуються Галицько-Волинського князівства, можна виділити кілька ймовірних ліній боярських родів. Для Галицького князівства XII ст. літописні свідчення дуже скупі: згадуються Іван Халддійович (звенигородський воєвода, “муж” князя Володимирка), Ізбигнів Івачевич (з Перемишля), Коснятин Сірославич (воєвода князя

¹⁷ *Jana Długosza kanonika Krakowskiego Dziejów polskich ksiąg dwanaście*. Przekł. K. Mecherzyński. Kraków 1868, t.2, s.356.

¹ Пашуто В.Т. *Очерки по истории Галицко-Волынской Руси*. Москва 1950, с.144; Линниченко І. *Суспільні верстви Галицької Русі XIV–XV в.* Львів 1899, с. 60.

² Грушевський М. Галицьке боярство XII–XIII в. *Записки НТШ*, 1987, т. 20, с. 3-7.

³ Дашкевич Н. *Княжение Данила Галицкого, по руским и иностранным известиям*, Киев 1873, с. 26-28; Антонович В. *Історія Галицької Русі. Лекції*. Київ, с. 86.

Ярослава Осмомисла), єпископ Козьма, боярський рід Чагрів (з якого Ярослав Осмосисл взяв собі нешлюбну “жону Настуську”), Тудор Єлич та ін. Для боярської верхівки літописець вживає загальне означення: “галичани” та “мужі галицькі”. Волинська земля в цьому аспекті висвітлена ще менше, хоча вже в XI ст. ми зустрічаємо в літописних подіях бояр Туряка, Лазара і Василя, спільників князя Давида Ігоревича, та якогось Кульмія.

З початком XIII ст., після смерті Романа Мстиславича, на сторінках літопису з’являється велика кількість боярських імен та династій (родів), що з кожним роком відіграють істотнішу роль у суспільно-політичному житті. Під 1205 р. маємо згадку про боярський рід Кормильчичів в особі великого боярина Володислава, що можливо походив від княжого “кормильця” (дядька-вихователя) Ярослава Осмомисла або ж його сина Володимира. Маємо також звістку про брата Володислава Кормильчича, не названого по імені. І. Шараневич вважає, що його братами були Яволод та Ярополк, згадані під 1209р., як вірні прихильники політики Володислава Кормильчича⁴. Цей рід стояв у опозиції до Романа Мстиславича і був прихильником династії Ігоревичів. Скориставшись тим, що княжич Данило через свою малолітність не міг правити князівством, Володислав 1208 р. фактично стає керівником князівства, а в 1210 р. офіційно вокняжується в Галичі⁵. Восени 1212 р. угорський король Андрій II захоплює Галич і висилає Володислава в Угри: “І в тому заслання він помер, знайшовши лихо племені своєму і дітям своїм задля князівства, бо всі князі не зглянулись на дітей його через те”⁶. Це остання літописна звістка про рід Кормильчичів.

Літопис згадує боярські роди Арбузовичів, що тримали Пліснесько, та Молибоговичів, до яких, можливо, належав боярин Филип з Вишні. Названо навіть кількість останніх – 27 осіб⁷. І. Линниченко вважав, що це – число роду Арбузовичів (Арбузовичів)⁸.

⁴ Шараневич И. *История Галицко-Володимирской Руси от найдавніших времен до года 1453*. Львів 1863, с. 73.

⁵ ПСРЛ, т. 2, стб. 728; *Літопис руський*. Пер. з давньоруського Л. Махновця. Київ 1989, с. 373. (Далі: *Літопис руський*).

⁶ ПСРЛ, т. 2, стб. 731; *Літопис руський*, с. 374.

⁷ ПСРЛ, т. 2, стб. 763; *Літопис руський*, с. 387-389.

⁸ Линниченко І. *Суспільні верстви Галицької Русі XIV–XV вв.* Львів 1897, с. 61.

В інших випадках ідентифікацію боярських родів можна проводити, будуючи генеалогічні лінії на підставі аналізу літописних звісток.

У ході дослідження вдалося виділити кілька поколінь бояр, що на певних етапах активно впливали на суспільно-політичну ситуацію у Галицькому та Володимирському князівствах. До першого з них належали Ілля Щепанович (Штепанович), Юрій Витанович (Вітанович), Домажир, Гліб Патока, Бернард та дядько-вихователь Мирослав, що були ровесниками Володимира Ярославича та Романа Мстиславича. Вони займали ключові позиції в державі, і тому їхні нащадки, опираючись на великі землеволодіння, давали їм певну військову та економічну незалежність, з’являються далі на сторінках літопису.

До наступного покоління належать особи, пов’язані з часом діяльності Данила Романовича. Так, імовірно, сином Іллі Щепановича був галицький боярин Судислав Ілліч, сином якого, відповідно, був Гліб Судиславович. До одного покоління з Судиславом Іллічем належали Судислав Бернатович, Гліб Поткович, Михалко Глібович, Лазар Домажирець (Домажирич, Домамирич), Юрій Домажирич, Володислав Юрійович та Ростислав Юрійович, тисяцький Дмитро, Дем’ян, Вишата.

Судислав Бернатович був, імовірно, сином якогось Бернарда, що міг походити з угорських вельмож, які були при матері князя Ярослава Осмомисла – Софії, дочки угорського короля Коломана, або ж її духівником. Це припущення підкріплюється тим, що зятем Судислава був угорський воевода Фільній⁹, та й Судислав був найвірнішим прихильником політичного проугорського курсу серед галицького боярства. Сином Судислава міг бути Доброслав Судич, що з’являється на сторінках літопису того ж року, коли зникає з політичної арени Судислав Бернатович – 1234 р.¹⁰ М. Грушевський виділяє боярина Доброслава Судича, вважаючи, що його батько міг бути дрібним судовим урядовцем, а дід священиком¹¹. Водночас високе суспільне становище Доброслава Судича свідчить скоріше на користь першого припущення.

⁹ *Літопис руський*, с. 337.

¹⁰ ПСРЛ, т. 2, стб. 774; *Літопис руський*, с. 391.

¹¹ Грушевський М. Галицьке боярство XII–XIII в. *Записки НТШ*, 1897, т. 20, с. 3-7.

І. Мицько, описуючи боярсько-шляхетський рід Доброславичів, що, можливо, дав початок таким шляхетським родам як Тустанівські, Бориславські, Любінецькі і Кропивницькі, виводить його від Доброслава Судича. До 3-4 покоління роду він відносить згаданих під 1387 р. братів Юрка та Ананія – власників села Тустановичі і монастиря Борислав та зазначає їхню приналежність до гербу Судкович, що згодом отримав назву – Сас¹².

До роду великих галицьких бояр належав і Володислав Юрійович, син Юрія Витановича, вбитого Ігоревичами в 1209 р. Проводячи досить самостійну політику (за що прихильники Данила називали його “невірним”), він отримує посаду галицького тисяцького від князя Ростислава Михайловича, а в 1245 р. гине в битві з Данилом Романовичем під Ярославом. Л. Махновець сином Юрія Витановича вважає галицького боярина Ростислава Юрійовича, який помер у 1233 р.¹³

Варто тут згадати ще один рід, що може вести свій початок від Гліба Патоки, галицького боярина¹⁴. Під 1209 р. згадується боярин Гліб Поткович – ймовірно, його син, який підтримує князя Данила Романовича, а під 1245 р. у його війську згадується боярин Василь Глібович¹⁵.

Вдалося зафіксувати також факт більш-менш стабільної політичної спрямованості членів однієї родини, що намагалася підтримувати одну й ту ж лінію князівської династії. Юрій Домажирич (Домаричич)¹⁶ як син Домажира, що був у посольстві князя Романа до царгородського імператора¹⁷, належав, очевидно, до гілки волинських бояр, яка осіла в Галичі. Можливо, що саме його сини Левректій та Андрій загинули під час битви 1266 р. в урочищі Ворота. В. Пашуто вважає, що прізвище Домажирич пішло від того, що колись представники цієї родини виконували

¹² Мицько І. Генеалогія та геральдика шляхетських родів Кульчицьких та Доброславичів. *Статті, написані після вигнання з Інституту українознавства НАН України*. Львів 2000, с.52-60.

¹³ *Літопис руський*, с.504.

¹⁴ Смольський Г. Змова проти Осмомисла. *Літопис Червоної Калини*, 1991, ч.І, с.43; *Літопис руський*, с.373, 403.

¹⁵ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 728, 803.

¹⁶ Летопись по Воскресенскому списку. *ПСРЛ*. Санкт-Петербург 1856, т. 7, с.130.

¹⁷ *Літопис руський*, с.369.

важливі функції при княжому дворі¹⁸. Ще один імовірний нащадок Домажира – Лазар Домажирець, з’являється на сторінках літопису в 1241 р. з цікавим епітетом: “безбожник з роду смердів”, як противник політичного курсу Данила. Не виключено, що він і не був боярином¹⁹.

До волинських бояр, прихильників Романовичів, також належав сідельничий Іван Михалкович (син або Михала Скули (Сокули), або Михалка Глібовича, сином якого міг бути, відповідно, Лука Іванович, згаданий при обороні Холма 1261 р., як “холоп Данилів”²⁰. Не виключено, що боярин Михалко Глібович міг бути й сином Гліба Патоки.

Ще один рід – це нащадки волинського боярина Вишати: Давид Вишатич і, ймовірно, Юрій Давидович, що вірно служили Данилові та Василькові Романовичам. Під 1231 р. літопис згадує NN тещу Давида Вишатича (вдову кормильця Нездила), що була великою прихильницею Судислава Бернатовича. М. Грушевський навіть висуває припущення, що вона могла бути матір’ю Судислава Бернатовича та Володислава Кормильчича²¹. Однак таке припущення видається малоімовірним. Можливо, Федір Дмитрович²² був сином тисяцького Дмитра керівника героїчної оборони Києва від монголів.

Літописні дані нам дають можливість пов’язати особу вбитого у 1231 р. боярина Шелва та згаданого у 1245 р. Шелва, причому обидва вони виступають на боці Данила Романовича. Якщо зважати на тенденцію називати одного з синів іменем батька, то можна припустити, що це батько та син чи, принаймні, близькі родичі.

Боярські роди були не тільки місцевого походження, але і прийшлого. З літопису відомі імена бояр-іноземців, а саме: воєвода Семен Олуевич (син половчанина), Волдрис, Борис Ізеболк, Каліфат Селезінець та ін. Під 1209 р. згадані два брати Збислав та Іванко

¹⁸ Пашуто В.Т. *Очерки по истории Галицко-Волинской Руси*, с.144.

¹⁹ Грушевський М. *Галицьке боярство XII–XIII в.*, с.7; Линниченко І. *Суспільні верстви Галицької Руси*, с. 60.

²⁰ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 851; *Літопис руський*, с. 422.

²¹ *ПСРЛ*, т. 2, стб. 765; *Літопис руський*, с. 388; Грушевський М. *Історія України-Руси*. Київ 1993, т. 3, с.50-51.

²² *Літопис руський*, с. 407

(Ян) Станіславичі²³, що могли бути синами боярина Станіслава Микулича²⁴. Можливо, що сином Іванка був згаданий під 1232 р. Юрій Янович, який загинув у битві з утрами. Малоімовірно, щоб це був син Яня (воєводи Олександра Белзького), противника князя Данила. Цей рід (Станіславичів) міг виводити свої корені з Польщі.

Прикладом можливого відтворення лінії боярського роду від початку XIII ст. до XV (а то й XVII) століття є рід Дядьків (Детків), що міг походити від вже згаданого боярина Мирослава. Мирослав, як дядько-вихователь, вперше згадується літописом під 1205 р. в ролі посла княгині Анни до польського короля Лєстька (Лєшка), а останній раз – в 1235 р., коли був взятий в полон під час битви з половцями. І. Крип'якевич зазначає, що видавці літописів передають “дядька” з малої літери і вважають його вихователем молодих князів, але правдоподібним є, що Дядько – це прізвище боярина²⁵. З аналізу літописних згадок випливає, що Мирослав був великим волинським боярином і неодноразово відіграв важливу роль в житті Галицько-Волинського князівства, будучи соратником князя Романа, вихователем його синів, а пізніше одним з помічників Данила Романовича у боротьбі із опозиційним боярством та в здійсненні політики централізації княжої влади. Його син (внук чи родич) Семен Дядькович, який згадується під 1288 р., був посланий князем Левом до його сина Юрія Львовича²⁶. Цілоком можливо, що він виховував Лева Даниловича, а згодом став виконавцем особистих доручень та першим помічником. Родичем (сином чи внуком) останнього був Дмитро Детко (Дядько) – вихователь княжих дітей, перемишльський староста, княжий суддя, член боярської ради при Болеславі-Юрію II, один із провідників тогочасного боярства, що по насильницькій смерті Юрія II очолив князівство, прийнявши правління Галицькою землею. Ім'я Дмитра Детка зникає з документів між 1344–1349 рр., що, можливо, свідчить про його смерть.

Документи XIV–XVII ст. дають можливість прослідкувати імовірно лінію нащадків Детка. Під 1378 р. у Перемишлі виступає

²³ ПСРЛ, т. 2, стб. 728; *Літопис руський*, с. 373.

²⁴ *Літопис руський*, с. 385.

²⁵ Крип'якевич І.П. *Галицько-Волинське князівство*. Київ 1984, с.123.

²⁶ *Літопис руський*, с.460.

родина покійного Васка Дядьковича, куди входять: жінка Хонька, дочка Просинья, зять Івашко Данславич-Рекполт, діти та внуки²⁷. У 1400 р. серед свідків, що були присутні при розмежуванні земель між селами Лопатники, Ярошин Демнею, Репехович Демнею, Михалковом, Комаровом та Верчанами, бачимо пана Гліба Романовського²⁸; в 1404 р. серед свідків присутніх при розмежуванні земель між Ядвигою Отининою Пелецькою і королем зустрічаємо Гліба Дядьковича²⁹, а в 1415 р. при наданні селу Филиповичі Магдебурзького права і назви Рогатин був присутній і Гліб Дядькович з Романова³⁰. Безсумнівно, це – одна й та ж особа, що була пов'язана родинними стосунками з даним родом, належачи до вже згаданих вище NN дітей чи внуків Васка. Актові джерела XV ст. часто згадують власника с. Свірж Мартина Романовського. 1624 р. у селі Гнила ми бачимо якогось І. Дятковича та жінку його померлого брата³¹. В 1648 р. серед зачинщиків нападу на двір панів Бялоскурських у с.Чайковичі, що коло Самбора, був якийсь Л.Дзядко³², хоча при такому хронологічному розриві його приналежність до роду Детків неможливо довести.

Отже, літописні звістки дають інформацію переважно про тих осіб з боярського середовища, що були в центрі політичних подій певного хронологічного періоду. В ході цих подій проходило згасання чи фізичне знищення представників окремих династій (Чагровичі та Кормильчичі), або ж втрата ними маєтків та прихильності князя. Певну роль в цьому відіграли і навали татар з 1241 р. Тому, вже з кінця XIII–XIV ст. бачимо цілоком, на перший погляд, не пов'язані з попередніми особами нові імена³³. Хоча, малоімовірно, що вони не

²⁷ Пешак М.М. *Грамоти XIV ст.* Київ 1974, с.56-58.

²⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 5, оп. 1, кн. 774, арк. 1331.

²⁹ *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России (1361–1598)*. Санкт-Петербург 1863, т.1, с.5.

³⁰ Царьова Н. Привілеї Волчка Преслужича на надання Магдебурзького права новозаснованому місту Рогатину. *Рогатинська земля: Історія та сучасність. Матеріали першої наукової конференції. Рогатин 24-25 березня 1995 р.* Львів; Рогатин 1995, с.91-99.

³¹ *Національна Бібліотека Львівського державного університету. Відділ Рукописів*, 518/III, арк. 368-369.

³² *Жерела до історії України-Русі*. Львів 1898, т. 4, с.254.

³³ Петрик А. Боярські політичні угруповання та їх роль у процесі становлення Галицько-Волинської держави. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич 2000, вип 4, с.61-62.

пов'язані зі старими родами та між собою родинними, майновими та політичними зв'язками і інтересами. Брак документів XII–XIII ст. не дозволяє нам детально простежити генеалогію великих та дрібніших боярських родів, що зберегли свою могутність і в подальший (XIV–XV ст.) період. Саме такими родами є Детки, Теплохи, Лоєвичі, Мищатичі, Боговитиновичі, Гулевичі, Даниловичі, Дворсковичі, Доброславичі, Головцичі, Скибичі, Бибельські та ін.

Сергій Савченко

ХРИСТИЯНСЬКА СПАДЩИНА КИЇВСЬКОЇ РУСИ В КАТОЛИЦЬКІЙ ПОЛЕМІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ XVI–XVII СТОЛІТТЯ

(до постановки проблеми)

До недавнього часу період XVI–XVII ст. в історії України, головним змістом якого вважалася козаччина та полемічний процес, більшість українських істориків розглядала з точки зору правоти православного табору. Одним з чинників, що провокував, часом мимоволі, подібну інтерпретацію, був “козацький міф”, вкорінений в історичну самосвідомість українського народу. Другий чинник є не менш важливим. Річ у тім, що католицькі та уніатські публіцисти практично не лишили по собі історичних синтез русько-українського минулого. Відтак історіографи, вивчаючи розвиток історичної думки кінця XVI–XVII ст., мусили спиратися на тексти, написані православними авторами. Внаслідок дії обох чинників з інтелектуальної історії України цього періоду майже випала католицька та уніатська публіцистика, хоча католицькі автори дуже уважно ставилися до історичної проблематики, використовуючи її з тією самою метою, що й православні. Вона неодмінно присутня в їхніх працях протягом усього XVII ст. Католицька історико-полемічна література, спираючись на ті самі джерела (Длугош, Кромер, Меховський, Бельські, Стрийковський та ін.), що й їхні православні опоненти, виробила відмінне бачення багатьох питань давньоруської історії. Це бачення без перебільшення можна назвати альтернативною історичною візією.

Католицька та уніатська публіцистика кінця XVI–XVII ст. представлена багатьма іменами. Це римо-католики Петро Скарга, Бенедикт Гербест, Каспер Скупинський, унійні автори Йосиф Велямин-Рутський, Іпатій Потій, Гаспар Пентковський, Петро Аркудій, Ілія (Йоахим) Мороховський, Станіслав Жебровський, Тимош Шиманович, Лев Кревза, Ян Кречмер, Іван Дубович, Бенедикт Павел Бойм, Кипріан Жоховський, Ян Алоїз Кулеша, Миколай Циховський (Циховій), Теофіл Рутка, Ян Квяткевич, Войцех Коялович та деякі інші.